

ENGLIŠŮV REKTORSKÝ ROK

Englišův rektorský rok byl vymezen zimním semestrem 1947 a letním 1948, zahrnoval tedy období od nástupu do úřadu 1. října 1947 do následného podzimu. Jeho funkční období mělo vrcholit oslavami 600. jubilea založení pražského vysokého učení. S tím souviselo množství organizační práce a příprav, vše pak mělo vyústit do dubnového vzpomínkového týdne od neděle 4. do soboty 10. dubna. To samo o sobě by bylo jistě zajímavé množstvím aktivit souvisejících s velkým jubileem, pozoruhodnější jsou však události, které dobu charakterizují a Englišovi nedovolily naplnit stanovený čas rektorského úřadu. Jeho předčasný odchod probíhal za mimořádně dramatických událostí a také samostatná kandidatura a reakce na nově zvoleného rektora se vymykaly z běžných zvyklostí.

Volba rektora Engliše se konala v čase, kdy revolučně vychýlené společenské kyvadlo se počalo pozvolna klonit ke středu, kdy komunisté ve studentském hnutí postupně ztráceli pozice, a ani mezi pedagogickými pracovníky univerzity neměli dostatečný kádr svých přívrženců. Na základě tradiční zvyklosti pravidelného střídání fakult v rektorské funkci byla tentokrát na řadě právnická fakulta. Z dvaceti možných a pozvaných volitelů „k volbě rektora magnifika Univerzity Karlovy“¹ se v úterý 3. června volby zúčastnilo devatenáct členů profesorského kolegia. Rektorem na studijní rok 1947/48 byl jednomyslně zvolen řádný profesor národního hospodářství na právnické fakultě JUDr. Karel Engliš. Ani on, ani volitelé, nikdo z členů akademické obce však tehdy ještě nevěděl, jak nepřátelsky si tuto volbu komunisté vysvětlí. Engliš ovšem do jisté míry předpokládal, že komunisté budou jeho zvolení chápat politicky.

Je třeba připomenout, že prof. Engliš sám nehodlal kandidovat. Byl to profesorský sbor právnické fakulty, který se na jeho kandidatuře usnesl, a

1 AUK, f. Akademický senát, inv. č. 124.

kandidát, jak prohlásil 21. května ve schůzi profesorského sboru, „se podrobí tomu, co shledá sbor v zájmu školy účelným.“² Podrobil se, ale kolegy ještě před konečným hlasováním seznámil se svou „nedostačností (k volbě), právě se zřetelem k jubilejnímu roku, k němuž se upíná zájem veřejnosti“³. Důvodů vyjmenoval hned pět, z nichž připomínám následující: „Pro reprezentační povinnosti mi schází znalost světových jazyků. Mluvím jen francouzky a německy, což je dnes vedlejší, nemluvím ani rusky, ani anglicky; anglicky mohu čísti a bezvadně přečísti co je napsáno, ale nemám zběhlosti dorozumívací“⁴. Snad tento uváděný důvod jakoby sboru naznačoval, že by se docela s chutí jeho rozhodnutí podrobil. Dále Engliš uváděl: „Nebyl jsem nikdy chtivý reprezentace a musím ponechat úsudku jiných, jak bych se vůbec k tomu hodil“⁵. Ale to jsem začal vyjmenovávat důvody vlastně od konce. Ten první byl nejzávažnější: „Pro své vyhraněné názory, které jsem nedávno vyslovil ve své promoční řeči v Brně a pro které jsem byl předmětem kritiky, (Komunistické strany – škrtnuto Englišovou rukou) jest obava, že odpor z této strany proti mně se uplatní sesíleným způsobem při volbě rektorem (zvláště v souvislosti s jinými kandidaturami) a že se námitky přenesou i na celou univerzitu, protože se této volbě bude přikládati mimořádný význam. (I ve studenstvu by mohl býti).“

Jaké že to byly vyhraněné názory, jež se staly předmětem kritiky? Když byl společně se svým přítelem prof. Františkem Weyrem 21. dubna 1947 poctěn čestným doktorátem Masarykovy univerzity a jménem obou přistoupil k veřejnému díkůvzdání, aulou brněnské Masarykovy univerzity zněla slova o svobodě myšlení: „Jen ve svobodě se může zrodit myšlenka a velké dílo. Svoboda myšlení, přesvědčení a jeho projev je to nejvzácnější, co člověk má, to je více nežli bohatství, protože v něm je krása i moc, pro myšlenku není hranic a nemůže býti trvalých pout, ať jsou ze železa nebo ze zlata.“⁶ Ve své řeči dále varoval před odstraněním individualismu a před materiálním pojmáním hodnot, protože, jak historický vývoj prokázal, „kolektivně nebylo vytvořeno žádné velké dílo ani umělecké, ani vědecké... a žádná velká myšlenka a práce vědecká nebyly

2 AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 60.

3 Tamtéž.

4 tamtéž.

5 Tamtéž.

6 Vystoupení Karla Engliše při promoci čestným doktorem, in F. Venclovský: *Karel Engliš*. Bmo 1995, s. 127.

stvořeny pro hmotný prospěch.“⁷

Politický poválečný zápas se v roce 1947 shodně s Englišovým nástupem přirostoval. Slibné poválečné pozice začali komunisté také ve vysokoškolských spolcích postupně ztrácet. S tím souvisela od podzimu 1947 cílevědomá propagandistická akce zaměřená na budoucí inteligenci, na vysokoškoláky a jejich studentské spolky. Vystoupení ministra informací Václava Kopeckého na veřejné schůzi uspořádané vysokoškolským výborem KSČ a závodní organizací KSČ na Vysoké škole politické a sociální 3. prosince 1947 se razancí řadilo k předním a nebezpečným varováním před dalším politickým vývojem i na vysokých školách. Kopecký napadl nejen nově zvoleného rektora Karlovy univerzity prof. JUDr. Karla Engliše, ale zaútočil na vysoké školy jako takové a bojovným tónem se obrátil k samotným vysokoškolákům. Englišovy obavy se naplnily. Bývalého ministra financí několika předválečných vlád, bývalého poslance, guvernéra Národní banky československé v letech první republiky, významného národohospodáře a filozofa opravdu neměli komunisté v lásce. Snad je naposled popudila i jeho slova, která pronesl již jako rektor 3. října 1947 na prvním řádném zasedání akademického senátu Univerzity Karlovy v novém školním roce, jež senátoři pozdě vyslechli a přijali s nadšením: „Slibuji vám, pánové, že se podle svých skromných sil přičiním, aby správa naše, která stojí před velikými problémy jubilejního roku a uprostřed velkých reforem školní vzdělanosti, uspěla a ona uspěje, bude-li se opírat o dobrou vůli nás všech a o veliký náš společný cíl, jímž jest nejvyšší vzdělanost v národě a pokrok ve vědeckém úsilí. Chci býti při tom vždy nestranným a objektivním a chci navenek býti pouze mluvčím vašeho smýšlení jako celku.“

Avšak podle vlastního přesvědčení budu hájiti svobody, nezávislosti a autonomie univerzity, svobody učení a nezávislosti profesorů a učitelů univerzitních proti každému vlivu, který by chtěl míti školu ve svých službách a ve svých poutech, protože jsem přesvědčen, že jen svobodné hledání a hlásání pravdy a dobra je nejsilnější službou vědě a národu, také zárukou jeho vývoje k nejvyšším ideálům, za nímž spěje. Půjdeme tak jen ve šlépějích velikých učitelů této univerzity Husa a Masaryka. Pravdou sloužíme dobru národa i demokratické myšlence, jejímž jádrem je svobodně myslící člověk. Jsem přesvědčen, že v tomto dojdou všeobecného

7 Tamtéž, s. 120.

vašeho souhlasu, ale šel bych i sám. Budeme-li však solidární, není moci, která by mohla zdolat naši vůli ke svobodě.

Nejde o patos, nýbrž o velkou dobu hledání ideálů, soužití mezi lidmi a národy, nových ideálů spravedlnosti a kultury, a jde o to, aby v mlze tohoto hledání nehaslo světlo pravdy. Univerzita chce být v čele všude tam, kde chce hledat spravedlnost a nové ideály národa, které nás spojují s minulými generacemi v jedno národní a kulturní společenství, bez něhož není národního vědomí jako není vědomí mého já bez paměti, chce být při tom se svým věděním a odhodláním mluvit pravdu. Tradice a hodnocení spravedlivé toho, co bylo před námi, vůle ke svobodě a pravdě není reakce, nýbrž je pravým základem pokroku. Buďme svobodní a pravdiví, a budeme i silní.⁸

Ministra informací a člena předsednictva ÚV KSČ Václava Kopeckého Englišova volba rektorem jen utvrdila v jeho přesvědčení o reakčním smýšlení a postoji profesorů. „Bude pro nás velmi trapné“, uvádělo *Svobodné slovo* výrok Kopeckého z veřejné schůze vysokoškolských-komunistů, „že oslavy šestistého výročí univerzity budou se konat za tak pochybné reprezentace.“⁹ Třebaže v této politicky rozjitřené době ostrá slova novinových útoků nebyla ničím výjimečným, přece jen z úst ministra vlády a člena vedení KSČ zaznělo vyjádření k rektorově volbě více než varovně. *Národní osvobození* citovalo Kopeckého dále: „Současný boj není malicherné hecování. Jde o boj tábora pokroku a reakce. Dělitkem u nás je otázka poměru k režimu vlády Klementa Gottwalda a ke KSČ. Každý jiný výklad je klamný. Příčiny reakčního ducha tkví v nynějším kurzu školské správy. (...) Otázka pořádku na vysokých školách musí se stát otázkou režimu. Ale klademe si ofenzivní cíl: do půl roku bude ministerstvo školství již opět v pokrokových rukou. Tak bude rozhodnuto i o duchu na vysokých školách.“¹⁰ Kopeckého prohlášení potvrzuje domněnku, že od podzimu 1947 byli komunisté definitivně rozhodnuti uskutečnit celou řadu akcí, které by jim zaručily uchopení politické moci v zemi. V případě, že by se nemohli spolehnout na vítězství v květnových volbách, měli připravené jiné varianty. Z jeho slov silně vanula předzvěst blížícího se února. „Věřím, že se nám podaří přivést všechny studenty na cestu loajálnosti. Věřím, že k nám nakonec přijdou všichni studenti, nebude jim nic jiného zbývat. Jinak to není

8 AUK, f. Akademický senát, inv. č. 125.

9 *Svobodné slovo* 4. 12. 1947.

10 *Národní osvobození* 5. 12. 1947.

možné. Kolik osobních neštěstí, jež se budou stupňovat, by se ušetřilo, kdyby lidé lépe zvážili poměr sil.“¹¹ Kopecký mluvil ke studentskému fóru s takovou otevřeností, jako by tak činil se záměrem, aby se vysokoškoláci s komunistickou perspektivou zavčas seznámili a počítali s ní. Všeobecně pak vzbudil značný ohlas jeho výrok o úrovni vysokých škol: „Vysoké školy namnoze nedávají ani takové vzdělání, jaké získá dělník, když si přečte komunistické noviny. (...) Věřím, že všichni půjdete s námi. Že si necháte své přesvědčení, to je vaše záležitost. Ale nesmíte být proti nám! – Být protikomunistický – to je vlastně velezrada. Smějte se, ale já říkám, že na to dojde!“¹²

Útok ministra informací Václava Kopeckého byl chápán jako konkrétní signál o totalitních představách nejen na samotné univerzitě, již stál Engliš v čele, ale chápala jej tak i československá společnost. Dne 9. prosince 1947, když nový rektor proslovil před akademickou obcí inaugurační přednášku, připojil k ní *Poselství k akademické mládeži*. Bylo nejen skrytou odpovědí Kopeckému, současně také apelem na charakter mladých lidí a jejich věčnou a samozřejmou touhu po svobodě ducha, ale i krásným Englišovým vyznáním obdivu k mládí.

Boj za Engliše a akademické svobody začal. Akademický senát 12. prosince na Kopeckého osočování reagoval usnesením: „Akademický senát Univerzity Karlovy odmítá obviňování univerzity a jejích členů z vědecké neobjektivnosti a politické zaujatosti. Senát stojí za svým rektorem, jenž byl jednomyslně zvolen pro své vynikající vědecké zásluhy. Senát bude vždycky hájiti plnou autonomii univerzity a akademickou svobodu, protože má za to, že tím prospívá blahu národu a státu, jemuž věrně sloužiti považuje za svou první povinnost.“ Toto stanovisko zaslal jménem univerzity prorektor prof. PhDr. Bohumil Bydžovský prezidentu republiky dr. Edvardu Benešovi, předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi a ministru školství a osvěty Jaroslavu Stránskému. Požádal Československý rozhlas o jeho zveřejnění v rozhlasových novinách a Československou tiskovou kancelář o jeho předání redakcím všech denních listů. Text usnesení poslal také rektorátům všech vysokých škol v republice.

Ještě před doručením stanoviska Karlovy univerzity reagoval na Kopeckého projev rektor Slovenskej univerzity v Bratislavě prof. ing. Fran-

11 Tamtéž.

12 Tamtéž.

tišek Nábělka a obrátil se dopisem na Karlovu, Masarykovu a Palackého univerzitu s dotazem, jak budou na tento nevybíravý útok reagovat, a doporučoval koordinovaný odmítavý postup československých škol.

Se stanoviskem senátu Karlovy univerzity vyjádřily profesorské sbory jednomyslný souhlas, připraveny „se všemi vysokými školami hájiti nezávislost a úplnou autonomii vysokých škol jakož i naprostou svobodu vědeckého bádání a učení, kterou považují za základní podmínku rozvoje vědy i techniky v našem národě i v našem státě,“ jak se uvádí v dopise rektora Vysoké školy technické dr. Beneše v Brně prof. ing. dr. Kubelky. Souhlasné a „bezvýhradné“ podpory došly Karlově univerzitě od řady profesorských sborů československých vysokých škol.

Rovněž poslední zasedání Národního shromáždění v roce 1947 bylo svědkem statečného zápasu dvou členů akademické univerzitní obce – prof. Jana Bělehrádka a prof. Karla Kácla, obou z lékařské fakulty. Svá vystoupení při projednávání státního rozpočtu na rok 1948 využili k obraně univerzitních zvyklostí a demokratických principů společnosti proti útokům Kopeckého.

Obhajoba svobodného bádání a demokratických pravidel společnosti nalezla značné sympatie. Stala se i součástí politického boje před nečekaným vývojem událostí příštích měsíců. Přednosta kulturního odboru kanceláře prezidenta republiky Josef Kopta 16. prosince vyjádřil univerzitě dík za zasláné stanovisko akademického senátu a současně uspokojení prezidenta Beneše, který „obhajobou plně autonomie univerzity a svobody vědy i myšlení ctí velikou historii univerzity právě v době její staleté slávy.“

Kopeckého vystoupení vyvolalo značnou odezvu také mezi studenty. Výbor tradičně levicového Spolku posluchačů filozofie Karlovy univerzity předložil 18. prosince akademickému senátu rezoluci signovanou předsedou Vladimírem Peškou a jednatelem Karlem Sichrovským, odsuzující výroky ministra informací a důrazně odmítající jakékoli zasahování do akademické svobody vysokých škol a vyhrožování vysokoškolákům.

S protesty proti Kopeckého vystoupení se přidaly i další fakultní spolky, kterým Svaz vysokoškolského studentstva (SVS) poděkoval zvláštní rezolucí, v níž se také postavil za prohlášení akademického senátu Karlovy univerzity a vyslovil svou úctu a oddanost rektoru Englišovi. „Litujeme jen“, uvádí rezoluce SVS dále, „že z projevů svého člena nevyvodila důsledky československá vláda. Vzniká tím oprávněná domněnka, že

vláda se ztotožňuje s výroky, které jsou v přímém rozporu s duchem naší ústavy, košického programu a základních myšlenek prezidenta republiky.“¹³ Mladí národní socialisté odpověděli ministru Kopeckému 19. prosince protestním shromážděním v sále pražské Plodinové burzy za účasti ministra školství Jaroslava Stránského. Shromáždění vysokoškoláci se „jasně postavili za demokracii, socialismus a zejména za svého prezidenta.“ Téhož dne se Kopeckého projev dostal na jednání vlády. Když ministr informací Kopecký v jiné věci připomněl svůj projev ke komunistickým studentům, ozval se konečně i resortní ministr školství a osvěty. Svým způsobem je to důkaz o defenzivním postupu ministrů nekomunistických stran. Ministr Stránský se konečně pozastavil nad tím, jak může takto mluvit na veřejném mítinku komunistických studentů ministr, který s ním sedí v jedné vládě. Neodpověděl mu ani předseda vlády a představitel KSČ Gotwald, k jeho otázce se nevyslovil ani nikdo jiný. Kopecký si myslel zřejmě své, a snad se jen utvrzoval ve své prognóze, že „do šesti měsíců bude ministerstvo školství a osvěty v pokrokových rukou“. Nereagoval ani na Stránského upozornění o předvolebním zastrašování studentů a snaze orientovat je na „správnou“, vítěznou politickou stranu. Kopeckému ani komunistickým členům vlády se nedostalo žádné výtky za neopodstatněné útoky na ministra vlády Stránského, rektora Engliše a vysokoškoláky, a tak domněnka z citované rezoluce Svazu vysokoškolského studentstva, že se v tomto případě vláda naprosto osten-tativně ztotožňuje s nehoráznými výroky, které jsou v přímém rozporu s duchem ústavy i košického programu, byla bohužel na místě.

Po klidných vánocích se události nového roku začaly překotně odvíjet. S akademickou obcí sledovala česká veřejnost s napětím zápas o politický charakter studentských spolků, jež vyvrcholil valnou hromadou pražského SVS 30. a 31. ledna 1948. Bojovné jednání v Masarykově koleji, nejdelší z historie československého studentstva, trvalo 39 hodin. Zde získali 4 nové mandáty lidovečtí studenti na úkor „pokrokových“ studentů, jak se tehdy nazývali komunističtí a socialnědemokratičtí na rozdíl od „demokratických“, kterými se označovali studenti lidovečtí a národněsocialističtí. Veřejnost tuto ztrátu pozic komunistických studentů ve vedení SVS sledovala s nadějí jako možný předobraz jarních voleb. Dříve než se mohl naplnit jejich termín, vypukla politická krize. Komunisté ji řešili rázně podle svých představ a záměrů. Jeden z podstatných

13 AUK, Rektor UK, korespondence, kart. 28.

kroků k vítězství spatřovali v Akčních výborech Národní fronty. Ty se jako lavina valily celou zemí. Rozhodovaly o vedení úřadů, škol, závodů, ovládly redakce novin a časopisů, postavily se do čela společenských organizací. Snad tady je počátek Englišových kroků v následujících dnech. Jak ohromující musel být nástup komunistů, když sám rektor zapomněl na svá nedávná slova před akademickým senátem! Již 24. února totiž po řediteli rektorské kanceláře zaslal dopis novému muži na ministerstvu školství a osvěty prof. Zdeňku Nejedlému, „v němž vzhledem k faktu, že proti jeho volbě byly ostré námítky z politické strany, kterou Nejedlý na ministerstvu zastupuje a která jej nyní do vedení ministerstva delegovala“, žádal od něho sdělení, zda si přeje, aby se vzdal rektorského úřadu. Učinil by tak „bezodkladně podle jeho přání“¹⁴. K Nejedlému se ředitel rektorské kanceláře nedostal. Odpověď s rozřešením měla přijít nazítří. Když druhý den odpoledne Nejedlý na rektorát Karlovy univerzity telefonoval, rektora Engliše nezastihl. Následující den rektor Engliš odevzdal řediteli kanceláře dopis pro prorektora prof. Bohumila Bydžovského oznamující jeho rezignaci, dodal však, že tento dopis platí, „kdyby ministerstvo školství nerozhodlo jinak“. Ve čtvrtek 26. února opustil rektor Engliš svou pracovnu a personálu oznámil, že se již ve své funkci na rektorát nevrátí. Došlo-li mezi ním a budoucím ministrem školství k ústní dohodě, není známo. Jistě na Englišovo uvažování a rozhodování mělo vliv jednání akčního výboru právnické fakulty. Vždyť jeden z prvních výnosů, který podepsal „zmocněnec Akčního výboru Národní fronty v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy“ František Lón, se týkal právě prof. Engliše a právnické fakulty. V dopisu akčnímu výboru právnické fakulty z 25. února uváděl, že „vyhovuje žádosti Akčního výboru Národní fronty na právnické fakultě a činí tato opatření: Zprošťují s okamžitou platností až do dalšího opatření výkon funkce: prof. Dr. Karla Engliše, prof. Dr. Vratislava Buška, prof. Dr. Ladislava Voštu, prof. Dr. Jana Matějku, doc. Dr. Jana Novotného a prof. Dr. Jiřího Cvetlera“¹⁵. Dále Lón oznamoval nucený odchod tajemníka fakulty Dr. Stanislava Kratochvíla, vyloučení dvanácti studentů v čele s Emilem Ransdorfem a reaktivování dvaasedmdesátiletého prof. Antonína Hobzy.

Zůstává nezodpovězenou otázkou, zda třetí poválečný rektor Karlovy univerzity „viděl“ do blízké budoucnosti s takovou určitostí, že předvídal

14 AUK, f. Akademický senát, inv. č. 2633.

15 AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 566.

nepopulární akty, které by byly spojovány s jeho jménem, či zda to bylo nezodpovědné, bezradné „vedení“ národa představiteli demisionujících stran proti nástupu totality, jež ho přiměly, aby nástupu komunistů na univerzitě nekladl odpor.